

יחיעם ויץ וס' יזהר: מאחורי הקלעים של המיתוס

תקציר: העבודה שכתבתי עוסקת במיתוס דמותו של יחיעם ויץ ועיצובו במהלך השנים במרחב הציבורי ובכתביו של ס' יזהר. בלב העבודה מונחים סיפור חייו ומותו של ויץ, לוחם הפלמ"ח שנהרג בפעולת "ליל הגשרים", ועיצוב דמותו לאחר נפילתו. העבודה מנסה לעקוב אחר התמודדותו של הסופר ס' יזהר עם מות בן דודו וחברו יחיעם ויץ, דרך התחקות אחר הופעות יחיעם בכתביו. היא סוקרת כמה מעבודותיו ומבקשת להסיק מתוכן את תפיסתו הכללית בנוגע למנגנוני עיצוב הזיכרון בחברה הישראלית. נזכרים גם כמה מהתבטאויותיו של יזהר בנוגע למות חברו וכמה מאמרים אקדמיים ועיתונאיים שנכתבו על יצירתו הספרותית ועל דמותו הציבורית.

המחקר העיוני בכתביו של יזהר, בכתבי יוסף ויץ, אבי יחיעם, ובארכיוני הפלמ"ח וקיבוץ יחיעם, מעלה תמונות שונות בתכלית של דרכי עיצוב זיכרון והפיכתו למיתוס בשירות רעיוני מסוים. ניסיתי לברר, באמצעות כל אלה ועוד, את תוואי צמיחתו ומאפייניו של מיתוס יחיעם ויץ, ולהסיק מכך משהו כולל ומקיף יותר על תופעת ההאדרה וההשגבה של הנופלים בקרב. לצד זאת ביקשתי לצייר בקווים חדים מעט יותר את התייחסותו של ס' יזהר, כסופר וכחבר, לעובדת מותו הממשית כל כך של יחיעם. בכך מעניקה העבודה מבט רחב על תופעת מיתוס ספציפית ומאפשרת לדון בה דיון ביקורתי אשר חורג אל מעבר לתחומי סיפור מות יחיעם ויץ ונוגע גם למהות דרכי עיצוב הזיכרון בישראל.

בסופו של דבר זוהי עבודה שענייני בה עניין אישי, שכן אני בן קיבוץ יחיעם שקיבל את שמו זמן מועט לאחר "ליל הגשרים" ונפילת יחיעם ויץ. הסקרנות והערכת כתיבתו של יזהר היו המנוע העיקרי לכתיבת העבודה.

מילות מפתח: יחיעם ויץ, ס' יזהר, מיתוס, לאומיות, גבורה, הקרבה.

הקדמה

מאז ומעולם היו בשבילי חמש האותיות החסכוניות ומצלולן הישראלי חורק הגרון – יחיעם – ביטוי פשוט לבית. כל אימת שאני מעלה בראשי את שם הקיבוץ שבו נולדתי וגדלתי ובו חיה משפחתי, מלוות אותי אין-ספור תמונות חיות של מדרכות, עצים ותווי פנים מוכרים, שכולם חלק ממני ומסיפורי האישי והקולקטיבי. כולם אני. בחיפושי אחר נושא לעבודה נמשכתי באופן בלתי נשלט, אך טבעי, לסיפורי הגבורה והשכול המקומיים של יחיעם. הקיבוץ אינו

עתיר נופלים, ובכל זאת, ואולי דווקא מפני שביחיעם נפלו "רק" שני בני משק, חיים בן-יונה במלחמת ההתשה ואיתן רון ביום הכיפורים, הונחלו סיפוריהם והשתרשו בכל בן קיבוץ, מקטן עד גדול, כבתוך משפחה בעלת אבל משותף.

יש יסוד קשה ורגיש בניסיון להתייחס בביקורתיות לבית שגדלת בו, על אחת כמה וכמה לקיבוץ או ליישוב קטן וקהילתי. אמו של חיים בן-יונה, שלומית, עודה בחיים, ומות בנה מלווה אותה בעוצמה כל יום. הוריו של איתן רון, דינה ושלמה ז"ל, היו בני הגרעין ההונגרי של הסבים שלי והם מוכרים לי היטב. הבנתי שאינני מסוגל לגשת לכתוב עבודה כה אינטימית שעלולה לפגוע, גם אם ללא כוונה, באנשים הקשורים כך בחיי. שבירת המיתוסים ושחיטת הפרות הקדושות, האופייניות לאקדמיה, נעצרות לעתים לנוכח הקרבה האישית והחשש מהכאב שיכולות לגרום מילים קטנות, שאינן החיים עצמם. חיפשתי נושא קרוב אך רחוק דיו כדי שאוכל לבוחנו באופן אותנטי.

קיבוץ יחיעם נקרא על שם יחיעם ויץ, לוחם הפלמ"ח שנהרג ב-17.6.1946 בפעולת "ליל הגשרים". קריאת יישוב על שם אדם טומנת בחובה יסודות ברורים של הנצחה. כזו הייתה גם ההחלטה לשנות את שם הקיבוץ מ"הסלע", לבקשת יוסף ויץ, אבי יחיעם, שהיה אז היערן הראשי של היישוב היהודי בישראל ויזם מרכזי של רכישת קרקעות והקמת יישובים ברחבי הארץ. התחלתי לאסוף חומר על דמותו של יחיעם ויץ.

סוף כל סוף היה בידי מיתוס שאוכל לפרקו ולהטיל ספק ב"קדושתו", מבלי שיעמיס על מצפוני או יצית את חששי לפגוע ברגשות חברי יחיעם. ההתעמקות בסיפורו של יחיעם ויץ, דרך ארכיון הקיבוץ, ארכיון הפלמ"ח, מאמרים וספרים, הביאה אותי לגילויים מרתקים. באחת הישיבות בארכיון יחיעם, בין ערמות המסמכים, גיליתי גם את קשרי המשפחה וחברות הנפש שעמדו בין יחיעם ויץ לסופר ס' יזהר, בן דודו. יחסים אלו והשפעת מות יחיעם על יזהר, כתיבתו ויחסו לציונות עומדים בלב העבודה.

העבודה מוקדשת לסבא שלי ג'ורגי שלימד אותי לאהוב ולהאמין באדם. אני מודה ליואש על הסיוע הארכיוני, למשפחתי על האהבה, למארי על השותפות, ולקיבוץ שמזכיר לי שוב ושוב מה הוא בשבילי – לא מיתוס ולא שבירתו, אלא פשוט שיבה הביתה.

מבוא

החיפוש בארכיון יחיעם החל באי ודאות גדולה. ככל בני הקיבוץ, הכרתי גם אני את סיפור יחיעם ויץ, חייו ומותו. עם זאת, היו ידיעותי צרות מאוד. ביקשתי מיואש, אחראי הארכיון, שיחפש לי חומר על יחיעם האיש ועל מפעלים הנושאים את שמו. התחלתי לעבור על החומר הרב ואט-אט מצאתי את דרכי במבוך המסמכים, גזרי העיתונים והתמונות שהכיל תיק הקרטון האפרפר. הבנתי שיש בידי חומר שעמו אוכל לעבוד – השם יחיעם נישא מאז נפילתו בראש

גופים שונים והיה לסמל מיתוס ה"צבר" שנתן את חייו למען עצמאות המדינה. לא היה לי ברור כיצד אקשור הכול יחדיו לכדי נושא שלם שקונפליקט במרכזו. לפתע הגיש לי יואש את ספר מכתביו של יחיעם. הופתעתי שמעולם לא נתקלתי בו לפני כן. בתום פרק המבוא נחתם שמו של ס' יזהר. תמהתי איך התגלגל דווקא לכאן. זו הייתה נקודת הפתיחה לעבודה. התחלתי לאסוף חומר על יחיעם ויזהר. עבדתי במקביל הן על צמיחת מיתוס יחיעם ויץ והן על מקומו בכתבי יזהר. נוסף על כך, העמקתי חקר בתפיסת העולם של יזהר בנוגע להצדקה הלאומית של הנפילה בקרב. ביקשתי לשאול כיצד צמח המיתוס שליווה את דמותו של יחיעם ויץ, כדי להכיר טוב יותר את שורשי ביטי ולנסות ולהבין את טיבו של מיתוס ההקרבה והגבורה הישראלי. ניסיתי לעמת את ביטויי המיתוס הלאומיים עם יחסו של יזהר למות יחיעם, ולהבין מה מהות יחסו של יזהר לתרבות האדרת הנופלים בקרב ולתרבות מיתוס ההקרבה הישראלי בכלל.

תוך כדי חקירה גיליתי עד כמה עמוק הביטוי שנתן ס' יזהר ליחיעם ולמותו בכתביו. מנגד גיליתי עד כמה רחב היה פרויקט הנצחת יחיעם ודמותו. העבודה נתנה בידי כלים נוספים לבחינה ביקורתית של מרכיבי זהותי וחיי. הבחירה להיעזר בארכיון הקיבוץ ובחבריו ולחקור נושאים שהיו נוכחים לאורך ילדותי ועודם נוכחים זימנה לי גילוי וחקר מרתקים. בעבודתי אסקור את ביטויי מיתוס נפילתו של יחיעם ויץ ואדון בדרך שבחר ס' יזהר להנציח את דמותו בשלושה מסיפוריו ובחלקו בעריכת ספר אסופת מכתבי יחיעם וכתבתו בו.

לתפיסתי, האדרת הנופלים בקרב וטיפוח המיתוסים נעשים השכם והערב בחברה הישראלית. הדבר תורם ליצירת בני נוער, חיילים ואזרחים מסוג מסוים, צייתי וקונפורמיסטי. האדרת הנופלים נעשית פעמים רבות בדרך דמגוגית שפוגעת אנושות ביכולת לייצר חינוך מעמיק, ביקורתי ומעשיר. חברה זקוקה לסמלים, ולמיתוס הגבורה וההקרבה משמעות חשובה במרקם הישראלי, אך חשוב לפתח כלפיו חוש ביקורתי. מתוך השקפה זו יצאתי לדרך.

יחיעם: אי שם בגליל נולד מיתוס

יחיעם ויץ נולד בי"ב בתשרי תרע"ט, 18.9.1918, במושבה יבנאל בגליל התחתון. בנם של יוסף ויץ, איש העלייה השנייה ופעיל מרכזי של ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל, ורוחמה לבית אלטשולר, ממייסדי המושבה רחובות.¹ אביו של יחיעם אחז בתפקיד ציבורי רב חשיבות וכוח. הוא היה, כאמור, היערן הראשי של היישוב ומנהלו הראשון של מינהל מקרקעי ישראל וכונה "אבי היערות". יחיעם הגיח לעולם בלב תקופת השתרשות היישוב היהודי בארץ והשלמת בנייתה המעשית של תודעת הלאום העברי. כך כתב האב על לידת צעיר

יחיעם ויץ

1. קורות חיי יחיעם ויץ בתוך תיקו האישי, ארכיון הפלמ"ח.

בניו, מילותיו שזורות בין האישי והקיבוצי, הרומנטי והריאליסטי עד כאב: [...] שעה שהרץ מיבנאל הגיע אל החווה בסג'רה לבשר לאב כי ילד יולד לו בלילה, וכי שלום ליולדת ולרך – היה האב חובש סוסתו שתישאנו לשדות, לראות בחרישה לקראת "זריעת היורה". בכוקר יום הי"ב בתשרי תרע"ט, היה סתיו זורע קטעי-עננים לבנים-אפורים באפקי-הרקיע ומרפרף בחלל הרמה האדמדמת ברפרוף צפירי ובליטוף טללי, מעודן בושם דק מן הדק [...] (ויץ, תשל"ד, 13).

זיכרון בשורת הולדת הבן ותמונת העולם בעת קבלתה נכתבים ממרחק זמן, אך ניכרת בהם חדות ניסוח וניסיון להעניק נשגבות ובלעדיות חד-פעמית לאותו רגע ולאותו יום, לאותו בן באותו סתיו רחוק.

[...] ילד יולד. זה כבר ההורים מצפים ומספרים ביניהם וחדים חידתו: ילד או ילדה? אמא ביקשה ילדה. שני בנים לה ועתה תהא-נא בת [...] אולם בימי-מלחמה נולדים בנים. אנשי צבא למלחמה הבאה. ואמנם הדי התפוצצויות קלושים מהדהדים בחלל הגליל בערבי השקט והדממה – האנגלים מתקרבים [...] במרחקים נטושים קרבות עזים. מיד כשתבוא הגאולה ודרך יהודה תיפתח, יבשרו להורים ברחובות. אבל מי יגיד לסבא-סבתא אשר בגולת-רוסיה? שנים אין ידיעה מהם ולהם אין ידיעה מכאן. ומי יודע מתי יגושר גשר השלום בין ארצות ועולמות, ומי יודע מה ארע להם שם? (שם, 14).

דמותו המופשטת של הרך הנולד חדלה עם דבר היוולדו להיות בעלת משמעות מכוח קיומה הבלעדי ונקשרה בקשר עבות וכמו מבשר נוראות עם קורות התקופה המדיניים והצבאיים. הבן נולד למלחמה, לירתו נעשית פונקציונלית. מעמד בשורת לידתו הופך משיחי וצופן במילותיו את עתיד מותו.

תיאור הגעת התינוק לעולם הולך ועולה במדרגות ההשגבה וכמו נלכד בקורי העכביש האיתנים של תווי הזהות הלאומיים. כך חותם יוסף ויץ את פרק לידתו: [...] משיצאה הסוסה מן האפיק [...] זוררה פעמים וצהלה. צהל גם רוכבה, משך במתג, דישדש ברוכבות והדהיר סוסתו בשביל בואכה יבנאלה. שם, בבית-הוועד, חייכו אליו האם ותינוקה. בו בלילה שנולד התינוק הגיעו פרשים הודיים לעמק-הירדן, ברדפם אחר חיל-התורכים הניגף. בימים שלאחריו פשטו צבאות אנגליה במשעולי הגליל, כבשוהו ושחררוהו. בישוב העברי בגליל נפוצו הדים על בשורת הגאולה, וכיום השמיני כבר ניסרה הבשורה: הכרזת בלפור על שיבת ציון לעם ישראל² [...] חזון הגאולה הקרובה

2. ההצהרה פורסמה עשרה חודשים לפני כן, אך לא הגיעה לגליל. כך על פי שגב, 2005, 15.

פעם בליבות המתכנסים לבריתו של הנולד וכאור-עיניהם ובמצהלות-פניהם נישאה הברכה: יחי עם ישראל בארצו! והיה בְּשָׂאוֹל החזן לשם הילוד – פרצה קריאה מפי הנאספים: – יחיעם, יחיעם! ויהי שמו בישראל יחיעם, יחיעם לכית ויץ, סמל לאות ולברית שנכרתה בין העם האנגלי לבין העם העברי לתקומתו בארצו (ויץ, תשל"ד, 15).

כהרף עין של אושר וגאווה לאומית הפך הילד לסמל, שהמשיך ללוותו במותו יותר מאשר בחייו. כמו כוחות גיבורי-העל בספרי הקומיקס, ניתן לו השם החריג והמקורי שהיה אמור לנסוך בו עוצמות ולהעניק לאישיותו משמעות בעלת משקל ונוכחות מעבר לזהותו הייחודית. בן זמנו ומציין תקופתו, סמל לתקוות הלאומיות והתגשמותן הנרקמת, שמו ביקש לחזות את עתידו ולהתוות את עתיד עמו ומולדתו. יוסף ויץ לא יכול היה להעלות על דעתו שם פטריוטי יותר, איש לא נקרא כך לפני כן (שגב, 2005, 16).

ילדותו של יחיעם עברה עליו בשכונת בית הכרם בירושלים, שהוריו נמנו עם מקימה. שם מילאו עצים את המדרכות ושרכים את בתי האבן, בדומה לחזון פועלו של האב. תושבי השכונה היו יוצאי אירופה בני מעמד הביניים, משכילים וחדורי נאמנות ציונית שראו ברוחם את הקמת הבית הלאומי וחינכו את ילדיהם לקראתו. יחיעם למד בגימנסיה העברית ברחביה, מוסדה החינוכי המיתולוגי והאליטיסטי של העיר. בהיותו בן 13 הקדיש זמן רב לעזרת יחידות ההגנה, העביר ידיעות וביצע שליחויות (יב"פ, 1947).

בגימנסיה מצא את דרכו לתנועת הנוער הציונית-סוציאליסטית "השומר הצעיר" והחל להכשיר את עצמו לעבודה ולחיי קיבוץ. שושנה מקיבוץ מזרע סיפרה שהיה:

[...] ראש קן השומר הצעיר בירושלים. זה היה ב-38-1937. הקן שכן בכניין מט לנפול מאחורי תחנת "אגד" ברחוב יפו. הבניין היה שייך לעשיר בוכרי בשם קנדינוף. היינו מקיימים פעולות בחדרים שהיו במצב סביר אבל חיכינו כל רגע שהתקרה תיפול עלינו ויחזירו לנו את דמי השכירות. יחיעם כתב המנון שהיינו שרים – "קנדי, קנדי, קנדינוף / איש עני רווי מכאוב / בוא אלי, נבכה אין סוף / קנדי, קנדינוף!". יחיעם היה רוכב לקן על אופניים כשהוא נושא פטיפון ותקליטים. בעת המאורעות נפגע פעם בדרכו מירייה³. [...]

השומר הצעיר החדיר בנער הלכי רוח של חיפוש משמעות ותשוקה חלוצית להגשמה ציונית וסוציאליסטית. הוא הרגיש שליחות כמדריך, וזו ליוותה וכיוונה את צעדיו גם בשורות ההגנה, שם במהרה היה למפקד (יב"פ, 1947).

3. מתוך מכתב שושנה שרמי מקיבוץ מזרע לארכיון קיבוץ יחיעם, ארכיון קיבוץ יחיעם.

עם תום לימודיו בגיל 17 יצא יחיעם לעבודה בקיבוץ משמר העמק, ובשנת 1936, עם פרוץ המרד הערבי הגדול נגד הבריטים, הצטרף לקיבוץ ג' של השומר הצעיר בראשון לציון, ובמהרה נכנס לשורות ארגון ההגנה והוא בן 18. כעבור שנתיים, ולאחר לבטים ארוכים בין נטיותיו האינדיבידואליות ובין חיי הקבוצה, החליט לעזוב את קיבוצו ולממש את תשוקת לימודיו. הוא יצא ללמוד כימיה ובוטניקה בלונדון. הלימודים קלעו לטעמו האישי ממש כשם שכוונו לשירות צורכי היישוב. מצד אחד החל מרגיש נינוח דווקא בכך: "אני מתאהב והולך בלונדון [...]", כתב להוריו באחד ממכתביו (ויץ', תש"ח, 163), ומן הצד האחר הוסיף לעסוק בזהותו העברית: "אילו יכולתי למצוא איזה כרך ישן (איני רוצה חדש) של שירי ביאליק, הייתי שמח לקבלו [...]"⁴.

הלימודים מילאו אותו אושר וסיפוק אינטלקטואלי. ב-1939 סיים אותם בהצטיינות, שב ארצה, התקבל ללימודי המשך באוניברסיטה העברית, אך עם פרוץ מלחמת העולם השנייה עזב אותם והתגייס שנית, הפעם לפלמ"ח, ל"צבא הקבע" של ההגנה. יחיעם היה מראשוני מתגייסי הפלמ"ח וממדריכיו הבולטים. באורח אירוני, כזה שרק ההיסטוריה יודעת לספק, הוא אומן דווקא לפעולות נגד הבריטים, שאת הברית העברית עמם סימלה לידתו. אלה החליפו בינתיים את מדיניות הצהרת בלפור, החלו במלחמת חורמה נגד עלייה בלתי לגאלית, ומנעו מנרדפי הנאצים ומפליטי השואה לבוא בשערי הארץ (שגב, 2005, 16).

במאי 1942 נשא לאישה את רמה סמסונוב, ולאחר חופשה של שבוע בלבד שב לשירותו הצבאי. יחיעם היה מראשוני מפקדי הפלוגות, ובעזרת כישורו החינוכי היה למדריך בקורס מפקדי מחלקות בבסיס ג'וערה. הוא היה תלמידם המושבע של יצחק שדה, מפקד הפלמ"ח הנערץ, ושל הרמ"א משה סנה, ואף פרסם רשימה – "מחשבות על הכשרת מפקדי-כיתות" – ובה פירט את תפקידי המ"כים ויצא נגד התפיסה שדגלה ביצירת מפקד צייתן ומבצע שלא נדרש ממנו לחשוב ולהראות את כישרונותיו.⁵

בליל 16 ביוני 1946 פשטו יחידות פלמ"ח על 11 גשרים ברחבי הארץ והצליחו לפוצץ ולהרוס עשרה מהם כפעולת-נגד למדיניות הבריטית הפרו-ערבית שהזרימה כוחות ואספקה דרך הגשרים. בדיעבד נקרא המבצע "ליל הגשרים". יחיעם הצטרף כקצין מטה לפלוגה שיצאה לגשר א-זיב, שם נהרג מפגיעת כדור בלבו.

אור ליום ראשון, 17.06.1946, פשטו יחידותינו לאורך גבול ארץ-ישראל המערבית, כדי לחבל בגשרי הכבישים והרכבות לארצות השונות. הותקפו 11 גשרים. גשר א-זיב:

4. יחיעם ויץ' בתיקו האישי, ארכיון הפלמ"ח. לדבריו נוסף הסבר: "בלונדון שמר על זיקתו לצור מחצבתו ולתרבות שספג בארץ".

5. "ויץ', "מחשבות על הכשרות מפקדי-כיתות", בתוך קובץ "למדריך" שנתפרסם ביוני 1946, חודש מותו, ארכיון הפלמ"ח.

שני גשרים נטויים על נחל אכזיב, בתוך הכפר הערבי א-זיב, 4.5 ק"מ דרומה מראש הנקרה, על מסילת הברזל חיפה-ביירות-טריפולי. משנתקרכו אנשינו כמה עשרות מטרים מהמטרה, לאחר הליכה מייגעת ומתוחה בין שיחים ומטעים, שהיו שמורים על ידי שומרים ערבים מזויינים וכלבים, גדרות אבן ושוחות – נתגלו לאויב וזה פתח עליהם כאש חזקה [...] היחידה הסתערה תחת חיפוי אש ותפסה עמדותיה המסומנות מראש. בהסתערות נפגע יחיעם ויץ בחזוהו מכדור ונפל. הוגשה לו עזרה ראשונה ודבריו האחרונים היו: "המשיכו, לא כדאי לטפל בי יותר", מסר שלום למשפחתו ולחברים. אנשינו החלו לפנות תושבים ערבים המתגוררים סמוך לגשרים ועלולים היו להיפגע מהתפוצצותם. רקטת אויב פגעה לפתע במטען חומר הנפץ עת עסקו בהנחתו, וחלה התפוצצות שגרמה לאובדן 13 חברים [...] הגשר נהרס. אלמלא התאונה הקטלנית הייתה הפעולה מצליחה, כל הפצועים נשאו נשקם ואף היו גילויי גבורה רבים. נוסף לגוויית יחיעם, נמצאו ליד הגשר חלקי גופות בלתי-מזוהים. מסתבר, שמרבית אברי-הגופות לא נותרו שלמים בשל ההתפוצצות (גלעד, תשט"ז, 650-651).

יחיעם נהרג בטרם מלאו לו 28 שנים. הלווייתו הייתה אירוע לאומי. מסע הלוויה החל בחיפה והמשיך לירושלים, עיר נעוריו. הוא נטמן בהר הזיתים כשגופתו עטופה בדגל הלאום. בשל נסיבות מותו, העובדה שגופתו הייתה היחידה שזוהתה והיעדר זכר גופות 13 הלווחים הנוספים שנפלו בפעולה, הפכה הלווייתו גם להלווייתם. מותו היה לנחלת הכלל, זיז להיאחז בו ודרכו להביע את כאב האומה העז. "ירושלים העברית ליוותה אתמול ברבבותיה למנוחות את יחיעם, בנו של יוסף ויץ", נכתב בעיתון "דבר" (שגב, 2005, 16). ביום הלוויה עצרה חיפה מלכת, עסקים שבתו ממלאכתם, התנועה עמדה ובתי הספר נסגרו. בירושלים נאספו המוני אנשים שהקשו על מסע הלוויה.

קורות חייו הקצרים של יחיעם הלכו והתנקזו במהרה אל רגע מותו ולרצון העז להנציח את דמותו – דמות הפלמ"חניק, הצבר, בנו של יוסף ויץ. ביומנו כתב האב על נפשו הנקרעת בין אביו הפרטי לבין מותו הציבורי כל כך של בני. מות יחיעם הופקע במהרה ממשפחתו וידידיו – "אומרים קורבן העם" (ויץ, תשכ"ה, 71) – והיה למאורע לאומי היסטורי, בדומה ליום לידתו הרחוק ביבנאל ולהכרזת סמל שמו בפני קהל האורחים. בנפש יוסף ויץ נכרך מות יחיעם עם פעילותו הציונית ועם תוכניות היישוב שעמל עליהן. כאבו הפרטי ייסרו אך פומביות המוות סייעה דווקא להקל במשהו על כאב זה. בלוויה פנה ויץ למשה שרתוק (לימים שרת), מבכירי היישוב, ושאלו בלחישה אם היה צורך בפעולה ומה הייתה תועלתה. רוח האב נקרעה, בכאב מסחרר, בין יחיעם למולדת, בין דמו ובשרו ובין רעיונותיו ושאיפות לבו. שרתוק הביט בו והשיב שאכן הייתה הפעולה נחוצה ותוצאותיה קירבו את היישוב למטרותיו (שגב, 2005,

18). המילים נגעו ללב האב והקלו במשהו מסבלו.

לא עברו שבועות רבים וכבר הייתה דמותו של יחיעם ויץ' למיתוס לאומי, סמל לבני דורו הצברים בני הארץ. היה זה דור שממנו צמחו רבים ממנהיגי ישראל ובו השתרשו ונבטו כל תקוותיה של האומה והיישוב ל"יהודי החדש" – עברים ילידי הארץ, זקופי קומה, חופשיים, אוהבי טבע ורוח, אנשי מעשה, יפי בלורית ותואר אשר הגולה מהם והלאה וכל כולם אומרים הוד והדר ארצישראלי.

המיתוס היחיעמי אומץ בחום, ועד מהרה התפשט הרבה מעבר לזיכרון דמותו האישית והאינטימית. כשלושה חודשים לאחר נפילתו אור יוסף ויץ' כוחות ונסע אל הכפר הערבי א-זיב לצפות על מקום המוות. בעומדו על המישור הצר בקרבת חוף הים השקיף מזרחה והבחין בשרידיה של קלעת ג'דין, "מצודת הגיבורים" שבנו צלבנים במאה ה-12 ושימשה לאחר מכן גם את שליטו הברדואי של הגליל במאה ה-18 דְּהָרְ אֶל-עוֹמֶר. המבצר הרם נישא בגאון על אחת מגבעות הגליל המערבי, נראה לעין כול, מראש הנקרה עד חיפה. ויץ' הביט ונדר נדר: "המבצר יחודש ויהיה שלנו, ועליו יתנוסס השם יחיעם, כסמל התום, המסירות וההקרבה ולידו נר תמיד שיפיץ אור למרחקים [...]". חרף מיקומו הבעייתי של המבצר, היעדר מקורות מים בקרבתו ותנאי שטח מן המורכבים שהכירה המחלקה להתיישבות, התעקש ויץ' על חזונו והפעיל למענו את מרב מאמציו. כך קם קיבוץ יחיעם.

ככל שהלך והוסיף על שמו אנדרטאות וסמלי סמלים, כך הלך והתרחק השם יחיעם מנושאו המקורי. סיכת פלמ"ח מיוחדת עם שמו הונפקה לזכר י"ד נופלי "ליל הגשרים"; גדוד שומרי קיבל את השם; מגני קק"ל חולקו; ספינת מעפילים נשאה אותו בגאון; וכך גם רובע במחנה צריפין ואף קולנוע בעכו; שמו אף ניתן לגרעיני עולים ולארגונים באירופה ובארצות הברית; מרוץ הגדנ"ע כלל את "לפיד יחיעם", שבדבריו ביטא את מלוא הסמלתו של המיתוס: "מיחיעם בגליל באתי. במרומי ההר, בין קירות אבן עתיקים, הקימונו מעוז לישוב העברי, לאמור: הפשי הגליל, שלנו הוא! רצינו – והאגדה הייתה למציאות!"

כמה עשרות ילדים ברחבי הארץ קיבלו בשנים שלאחר מות יחיעם את שמו, שהיה עד אז יחיד ומקורי. לקראת יום השנה החמישי למות בנם פרסמו יוסף ורוחמה ויץ' מודעה – הם ביקשו לכנס את הילדים הללו למפגש לרגל נטיעת חורשת זיכרון על שם יחיעם בסמוך לקיבוץ מעלה חמישה. בני הזוג התרגשו לפגוש את שני תריסר הילדים שהגיעו בלבוש חגיגי. בניית המיתוס כמו הושלמה, השם יחיעם נישא בפי כול, הוטבע בלוחות מוסדות שונים, התנוסס על גב ההר בגליל, ועתה אף קנה לו המשך חי ומעורר גאווה בדמות חבורת ילדים ישראלית אשר הוטענה במטען סמלי רב משמעות. בני הזוג ויץ' הקפידו לשמור על קשר גם עם קיבוץ יחיעם וילדיו – הם כתבו, שלחו כשי את פרי גנם וביקרו בו אחת לשנה. ברשימה לרגל פטירתו של יוסף ויץ' כתב אברי סלע, ארכיונאי יחיעם, על דמותו בעיני חברי הקיבוץ:

סבא יוסף ויץ איננו. הסתלק האיש שהיה עבור כולנו אגדה חיה [...] "אביר ההתנחלות בהר", כך הכרנוהו. כאשר הציג לפנינו את ההתיישבות בג'דין לא העלים מעינינו את הקשיים. כפי שהתבטא ביומנו "עוד לא היה מקום לקושי כמקום זה, לא אדמה, לא מים, לא דרך, לא שכנות, אבל עלינו להתגבר על כל הקשיים וליצור הכל". אולי זה מקרה, אך יש בו סמליות, כי יומיים לפני מותו עוד כתב מכתב לילדי יחיעם [...] הסתלק מעולמנו עוד אחד מדור הנפילים, אנשי העלייה השנייה, אשר החזון והמעשה היו תמצית חייהם. אך עבורנו – אנשי יחיעם – היה ונשאר יוסף, האבא של יחיעם.

יוסף ורוחמה ויץ ו"היחיעמים"

נראה כי יוסף ויץ, "אבי יחיעם" על מובנו הרוי משמעי, הצליח במבוקשו להקים גלעד לבנו, ויצר מיתוס עתיר סיפורים וסמל לדורות. היו שחלקו על דרך הנצחתו. כמה מחבריו של יחיעם העזו, בגלוי או בדרכם המיוחדת, לחרוג מהילולת השגבתו ולשוב ולהזכיר את יחיעם האיש, החד-פעמי, יחיעם שלהם. חודשים ספורים לאחר מותו של יחיעם כתב לאביו גיורא מקיבוץ גבולות, שבו עבד יחיעם. בתעוזה כתב כי "עצם קריאת ישוב שלנו על שם מישהו, הוא להערכתנו מנהג לא טבעי". הקמת יישוב על שם יחיעם תהיה לא לרוחו, כתב, והוסיף כי מותו מסמל אמנם את המאבק בדרך למדינה אך מעשיו היו לבסוף כמעשי כל החברים, מילוי צו השעה מתוך משמעת. הצו שמילא יחיעם, טען, היה מוטעה. לדידו יחיעם נפל ללא עת, ואי

ההזדהות עם פעולת "ליל הגשרים" הכבירה עליו מאוד. בניגוד לדרך ההנצחה של ויץ האב, סיכם: "אקווה שנדע לצרור את זכר יחיעם במסכת היצירה בישובנו".⁶

עוד אדם מרכזי בחיי יחיעם, אשר כאב את מותו והתקשה להתאושש ממנו, היה הסופר ס' יזהר. יזהר ויחיעם היו בני דודים וחברי נפש. אמו של יזהר, מרים, הייתה אחות יוסף ויץ. ב-1948 היה יזהר אמן על עריכת ספר מכתביו של יחיעם. הפרקים שכתב בעצמו בספר

6. סיכת הפלמ"ח, כתבה על ספינת המעפילים, כרזת בית הקולנוע, תעודת קק"ל, תעודות ארגונים, דבר מרוץ האורים, תמונת בני הזוג ויץ ו"היחיעמים", מות יוסף ויץ (עלון יחיעם, 6.10.72), מכתב גיורא לרוחמה ויץ ויץ (20.10.46), כולם בארכיון קיבוץ יחיעם.

מלאים מורכבות, שנעה על הציר שבין מות הרַע ואובדנו האישי ובין מות יחיעם כסמל הדור, תבנית דמות הצבר. אחר כך שילב את דמותו של יחיעם בכמה מסיפוריו וספריו, ואף שוחח על מותו בכמה מהראיונות שנערכו עמו.

בשנת 2001 שיתף יזהר את מראיינו מה היה בשבילו יחיעם: "מותו היה רעידת אדמה שלא התאוששתי ממנה עד היום. מה שהיה לי איתו אין לי עם אף אחד. אפשרות דיבור שנלקחה. ריק לי וכעת אני צריך לבנות אותו בתוכי, שנמשיך לדבר. חלק מהאגו השני שלי, הוא דמותו של יחיעם" (מצוטט אצל מעפיל, תשס"ה, 349). יחיעם זה, הניבט ממילותיו המוקפדות של יזהר, מעניק מבט שונה בתכלית על שאלת עיצוב זיכרונו הפרטי והציבורי, ומבהיר היטב את כוחו העצום של מיתוס מוצלח ואת האחריות שישנה בידי המבקשים לעצבו בזיכרון.

יזהר ויחיעם: הרעים ב"דרכם הגשומה"

יזהר סמילנסקי נולד ברחובות ב-27.9.1916 למשפחת איכרים. זאב סמילנסקי, אביו, היה איש העלייה השנייה שנודע בזכות מחקריו הכלכליים על היישוב החדש. דודו, משה סמילנסקי, התיישב ברחובות כבר ב-1893 והיה לסופר ואיש ציבור. את לימודיו סיים יזהר בבית הספר התיכון בעירו והמשיך לבית המדרש למורים בבית הכרם בירושלים. בבגרותו היה למורה נערץ ביבנאל, בכך שמן וברחובות. במהלך חייו כיהן כחבר כנסת מטעם מפלגת מפא"י, ואחר כך פרש ממנה עם דוד בן-גוריון והקים את רשימת רפ"י. הוא היה מרצה בכיר לחינוך באוניברסיטה העברית ופרופסור לספרות באוניברסיטת תל אביב, אך יותר מכול נודע ס' יזהר בשל יכולתו הסיפורית ושפתו הישראלית הייחודית שאין לה אח ורע (גולן, 1984-1986, 142-143).

ס' יזהר

ב-1938 פורסם ספרו הראשון של יזהר "אפרים חוזר לאספסת". היצירה נחשבה אחר כך לראשונה שסימלה את הסיפור העברי החדש בארץ-ישראל. יזהר פרסם ספרים רבים⁷ ועשרות מאמרים שעסקו בעיקר בחינוך ובספרות. סגנונו נודע ביכולתו ובמרצו להעמיק בפרטים ולתאר עד דק מן הדק בבני האדם, באורחות הטבע וביחסים ביניהם. בשנות המדינה הראשונות נודע כנושא קול הדור הצעיר, מוכה הלבטים וחדור השליחות. יזהר נודע כאיש מוסר רודף צדק. בפרט זכורים סיפוריו "השבוי" ו"חרבת חזעה" שנכתבו בתום מלחמת 1948 ועסקו באומץ בסוגיות המוסר במערכה מול האויב הערבי. על ספרו "ימי צקלג" זכה בפרס ישראל, וכן זכה בפרס ברנר לספרות. הוא נפטר בכ"ז באב תשס"ו, 21.8.2006.⁸

7. "בפאתי נגב" (1945), "החורשה בגבעה" (1947), "ימי צקלג" (1958), "סיפורי מישור" (1964), "צלהבים" (1993) ועוד.

8. ס' יזהר (2006-1916), בתוך: לקסיקון הספרות העברית החדשה, <http://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/00113/php>.

בשביל ס' יזהר היה יחיעם ויץ בראש ובראשונה בן דודו אשר נעשה לחבר קרוב. עוד לפני מותו כלל אותו באחד מסיפורי הילדים שכתב בספרו "ששה סיפורי קיץ" (יזהר, 1958, 34-48). "הדוד יחיאל צד גנבים" הוא סיפור ילדים חביב בעברית עשירה, המספר את סיפורו של יחיאל, הלוא הוא יחיעם, המתפקד כבלש משעשע בפרשיית גניבה שבה הוא עצמו הפושע הסהרורי מוכה הירח. ההוכחה לזהות בין יחיאל ליחיעם טמונה לא רק במצלול השמות הדומה, אלא גם בכינוי "ימיק" שלו זוכה יחיאל מפי זוגתו רנה (הלוא היא רמה, אשת יחיעם), כמו שנהגו לקרוא ליחיעם בני משפחתו וחבריו.⁹ יחיעם תואר בחייו בפי יזהר ככחור תמיר ונאה, "הגדול שבדודים, הגבוה שבכולם", בשלן מהולל אשר נודע למרחוק בזכות ה"סאלאט" הקצוץ שלו. יחיעם בעל הכישרון המוזיקלי, "שורק ומסלסל, שר בקול באס מעובה ובקול דק חליפות [...] ומנפח שפתיו", בחור נעים ונוח לבריות, חייכן וטוב לב. מבין שורותיו המתעופפות של יזהר נרקמת דמותו של יחיעם רוויית הפכים: איש ספר חריף שנמשך כל כולו למדע הכימיה והביולוגיה, אך גם איש מעשה וקונרס התר ללא הרף אחר הרפתקאות. הוא מתואר, בחצי הלצה, כאיש אמין המביט בעיני הסכנה ועם זאת מתרגש בסקרנותו ותמה על גילוייו: "דודנו יחיאל התאזר עוז, עצם עיניו, התפלל מה-שיהיה-יהיה והציץ לתוך המערה, באופן שראשו לתוכה ורגליו לחוצה, מוכן לכל התפתחות [...]!" (יזהר, 1958, 44).

סגנון הכתיבה היזהרי ניכר היטב בכתיבתו לילדים וגם בסיפור הנ"ל. יזהר מרבה להשתמש בפעלים שכמו נעלמו מן העברית, דוגמת "מְקַנֵּב חסה" (שם, 35); "מקנב פירושו: חותך ירק!"), מדקדק בתיאור פעולות פשוטות החומקות מן העין ומתשומת הלב לולא נותנים עליהן את הדעת: "סאלאט שדוד יחיאל מכין – שם דבר הוא. מעשה אומנות: כיצד מנתח העגבניות לקוביות זעירות, כיצד פולח בצל עד דק, כיצד מרבך בשמן, בוזק מלח, טועם בקצה הסכין, מעקם את חוטמו ותר אחרי פלפל ולימון [...] ומוסיף ונותן קורטוב כאן וקורטוב כאן, מעשה רוקח, מעשה פיטום-קטורת" (שם, 34-35). אף לילדים יזהר לא "מוותר", כותב עברית מתגלגלת ועשירה ומחיייה את תמונת הסיפור.

סיפור "הדוד יחיאל" הבדיוני אינו מעיד ישירות על מקום יחיעם בחיי יזהר. דמות יחיעם נפרשת בפני הקורא כדמות שקל לאהוב וקל להזדהות עמה. הוא אינו גיבור במלוא מובן המילה. אמנם הוא גבוה, חסון, חרוץ ונבון, אך ניבטים באופיו גם ניגודים ההופכים את דמותו לאמיתית ואנושית יותר. יש בו מן השלומיאליות אך גם מאומץ הלב ומן היסודיות; ישנה אהבה לחומר ולרוח, נקודות חוזק וחולשה. אפשר למצוא בכתוב רמז ליחסי יחיעם ויזהר ולדמותם בעיני רוחם, לא מייצגי דור או סמל הצבר שהיו אמורים לייצג. בשביל יזהר יחיעם אינו אלא יחיעם, בן דודו וחברו הטוב.

9. ראו למשל ויץ, תשל"ד, 15.

סיפור נוסף שבו נכללה דמות יחיעם ויץ', הפעם לצד חברו יזהר, הוא הסיפור "דרך גשומה". הוא פורסם ב"שנתון דבר" תש"ז, חודשים ספורים לאחר מות יחיעם, ומאז לא כונס באף קובץ (יזהר, תש"ז).¹⁰ הייתה זו תגובתו הראשונה והראשונה של יזהר למות חברו. הסיפור מתאר את שיחתם של יזהר ויחיעם לאורכה של דרך פרדס גשומה. הדיאלוג הכתוב מבטא אולי את ניסיונו של יזהר לשחזר שיחה שקרתה או לחלופין לנסות ולהתמודד בעיניים פקוחות ובלב קרוע עם דמות חברו ועם עובדת מותו: "להבין את עולמו הפנימי של יחיעם, לחשוף את הקרע הטרגי שבו ולנסות לתפוס ממהלך חייו הפנימיים את משמעות מותו" (מעפיל, תשס"ה, 336). דברי יחיעם לחברו כמו מחיים את דמותו, משחזרים רעיונות חבויים שנגלו רק ביניהם, מעלים רגעי אינטימיות שלקורא רב הנסתר בהם על הגלוי. ובכל זאת אפשר ללמוד מכך משהו על התמודדותו של יזהר עם מות יחיעם ועל השפעת מותו עליו. לא גיבור צבר שובב גברי ובעל תושייה או טיפוס בעל דפוסי אופי מיתיים הסיפור חושף, כי אם צעיר מהורהר, ספקן, חדור רעיונות סותרים המייסרים את נפשו. בולט בהם הקונפליקט בין אישיותו האינדיבידואלית ובין רוח הקולקטיב השורה בכול. יחיעם נמצא בעין סערת הקיבוץ, הפלמ"ח והיישוב – אותן מסגרות יְחִידוֹת שכוּחן בדבקות חבריהן בהן – ובו בזמן מפעמת בו תחושת "אני" עמוקה: "להיחלץ מכאן מיד. לבוא אל מקום אחר שאין אתה חייב בו לאיש דבר. לקחת דברים אחרים, באופן אחר, לצאת ולבוא אחרת, בדיוק כאשר ינהה חפצך" (יזהר, תש"ז, 114-115).

אולם יזהר, שכמו חברו היה גם הוא לוחם וקצין בפלמ"ח, מכיר היטב את הלכי הרוח הסוחפים של תקופתם, ויותר מכך מכיר הוא את חברו המתלבט, שכה דומה לו בהווייתו הצעירה, המהססת והמהרהרת (Shacham, 2012). לקריאת יחיעם לאינדיבידואליות ולפריקת עול הקולקטיב אין סיכוי, נחוצים לה כמעט כוחות-על. מיד אחר דבריו אלה ממשיך יחיעם ועונה לעצמו על הרהוריו ה"סוררים": "[...] למי בעולמנו זכות לשבת ולחפש לו שעה עדינה? למי זכות לשבת בבית? ישיבה שאדם יושב לתפוש את הסתוויות שביחס הדברים הנאים אלה לאלה, דברים ללא משקל לעומת המשקל כולו של הדברים כולם? [...]" (יזהר, תש"ז, 115).

בסיפורו הפעוט, הנחבא והגנוז, נותן יזהר ביטוי ליחיעם אחר, ובמידה רבה גם אותנטי יותר, בניגוד גמור כמעט להנצחת יחיעם הפלמ"חניק שמותו היה סמל לגבורה והקרבה וחיזוק ערכים אלו. בניגוד גדול אולי גם לדרך שבה בחר אבי יחיעם להנציחו – קריאת יישוב על שמו, נטיעת חורש לזכרו ופרסומו כמייצג הדור – מציג יזהר בסיפורו את יחיעם באופן מורכב בהרבה ממה שתפסו האב השכול, בכאבו (מעפיל, תשס"ה, 335).

דמותו ה"אחרת" של הצבר ניבטת מסיפורים אחרים של יזהר שבהם הוא מציג לעתים בתוך הוויה נטולת תוכן ומשמעות, אבסורדית כמעט. הצגת דמות "הצבר התלוש" בניגוד

10. אפשר למצוא את השנתון בארכיון ס' יזהר בספרייה הלאומית בירושלים.

ל"חלוץ האיתן" מונחת על גבי הקרקע הרועשת של הקונפליקט הבין-דורי, בין אנשי העליות חדורי האידיאולוגיה ובין בניהם ובנותיהם מוכי השבר (שייט, 2008). יותר ממה שמציג יזהר את דמות יחיעם ויץ על חולשותיו, נקודות התורפה שבו ופיק הברכיים שתוקפו לנוכח המציאות המדממת, הוא מבקש לכתוב לעצמו. הוא כותב כתרפיה, כדי להתמודד עם הכאב המוחשי של חוסר והיעדר. בסיפור מופיעים השניים, יזהר מאופיין בשתיקותיו בעוד חברו מפליא ומפליג בהשגותיו על החיים ועל חייו שלו. יחיעם לא מרפה מיזהר, וזה שב ומהרהר בו, מלא געגועים, מנסה לברר את פשר נפילתו. תוך כדי כתיבת הדיאלוג הוא כמו תר אחר חידת הליכתו אל מותו, המתברר מתוך מהלך הסיפור והגיונו כהכרח גמור. מתוך כל ההססנות ובירור הרחש הפנימי בדבר המלחמה, הקרבות והלאום, מכריע יחיעם הכרעה חד-משמעית:

אם מחר יצאו החברה – לא אוכל לשבת בבית. אם לא יקראו לי – אלך אני אצלם. אם ידחו אותי – אחזור ואבוא שנית. אם יאמרו שאיני צריך ללכת – אומר שאין זה עסקם. ואם אדע בתוכי שאיני חפץ ללכת – אשוב ואומר שאין זה עסקם. כי באמת אינני צריך ובאמת אינני חפץ ללכת ובאמת כך – אלא שאלך ואלך (יזהר, תש"ז, 118).

החינוך הציוני וההוויה החלוצית מכוננים מעגל סגור של הקרבה ברעיון ובמעשה, כעקדת הבן את עצמו, ששורשיה בחינוך דור האבות והיא משוכללת מהעקדה התנ"כית. בפתח ספרו המאוחר "מקדמות" התייחס יזהר לארץ-ישראל כ"קן-צרעות", והאשים את דור האבות בהושבתו שם (גוברין, 2009). איני סבור שיזהר מזלזל או מקטין בחשיבות הכרעת חברו; אדרבא, הוא חלק מאותו משב רוח, גם הוא לחם והתנדב וחינך. יש בדברי יחיעם משהו שקל להזדהות עמו, תכנית חינוכית והלך רוח שמקננים גם בתוכי. העומד במרכזם אינו הלאום, הציונות או כל אידאה אחרת – אלה קשורים למשוואה ונמצאים ביסודותיה – אך לבסוף המחשבה שחבריך ילכו ואתה לא, אינה אפשרית. יזהר לא מדבר על "מה יגידו" חבריו של יחיעם אם לא יילחם, אלא כותב בפשטות על הרגשות הפנימיים שכה קשה לבטא – רעות, אחווה, דאגה, חברות. דמותו של יחיעם ב"דרך גשומה" כמו מציגה בעצמה את המעגל הטרגי שהיא נתונה בו. יזהר מבין במסע חיפושו אחר פשר מות חברו כי לא הייתה דרך אחרת שבה היה יכול ללכת. משמעות מות יחיעם בעיני יזהר אינה מתמקדת בגבורתו בקרב או בהקרבתו על מזבח הלאום, פעולת "ליל הגשרים" הייתה בעיניו דבר "טיפשי, במחילה [...]". מות יחיעם הוא סך כל הפרטים שקדמו לנפילתו – אותו מעגל טרגי, אותו קונפליקט בין-דורי ואותו מאבק מיסר שבין היחיד לקולקטיב. מותו בקרב היה המשכם (מעפיל, תשס"ה, 339).

אין פלא ש"דרך גשומה" לא כונס מעולם באף לא אחד מקובצי סיפוריו של יזהר. הוא פורסם פעם אחת ויחידה סמוך לנפילת יחיעם וכמו אבד בתהום הנשייה של מדפי הארכיון המאובקים. אין פלא שלא שב ופורסם מכיוון שיותר מכול יש בסיפור הזה עולמם הפרטי

והאינטימי של זוג הרעים – יחיעם ויזהר – עולם השמור להם. שיחתם מבטאת אולי את הלך הרוח של בני גילם, אך לבסוף משמשת את יזהר בעיקר כמשענת שבה יוכל להיאחז בהתמודדות עם אובדן חברו. רעידת האדמה של מות יחיעם לא הרפתה ממנו מאז אותו ליל יוני 1946 ועד מותו שלו באוגוסט 2006, שישים שנים אחר כך.

מכתבי יחיעם וה"טריכות" של יזהר

ביוני 1946, ימים ספורים לאחר "ליל הגשרים", קיבל לידיו ס' יזהר אסופת מכתבים שכתב יחיעם בעשור שקדם למותו. רובם נמענו לרמה סמסונוב, חברתו ואחר כך רעייתו, וחלקם להוריו וליזהר עצמו. הספר "מכתבים" (ויץ, תש"ח) יצא לאור ב-1948 לאחר כשנה של חליפת מכתבים בין יוסף ויץ ליזהר בנוגע לאופן עריכתו (מעפיל, תשס"ה, 341). נוסף על עריכת המכתבים, הכנסת חלקם והשמטת אחרים, אישיים מדי, כתב יזהר גם את המבוא לספר ואת הפרק "המסע האחרון" המתאר את קורות ליל הפעולה בגשר א-זיב. המבוא מתפרש על פני תשעה עמודים, ונראה שכשם שהוא מבקש לתת רקע לכתיבת המכתבים ומבט-על למכלול תמונות החיים שבהם, כך הוא מועד וכושל בתוך עצמו, מבקש את המילים הנכונות תוך כדי כתיבתן. יזהר כמו מתקשה להניח את עטו שמא לא יספיקו מילותיו בדיוקן ובהיקפן את יחיעם.

בכתיבתו ניסה יזהר מאז ומתמיד להדביק את הפער שבין מילים ומציאות. הוא ביקש ליצור מהמילים חוויה, כזו שייסחף בה הקורא, יחוש את מגע רגבי האדמה, יראה לפניו את הגבעות הנפרשות ויריח את ריחו החריף של אבק השריפה. הניסיון להפיק ממילים חוויה קיומית הוא ניסיון חסר תוחלת (עשהאל, 2002, 18). טיעון זה אינו בגנות הספרות, להפך, הוא בא לומר שניסיונו של יזהר להחיות רגעי חיים, ולו הקטנים ביותר – מבע חיוך, צבעם הרגעי של ענני הבוקר, רשרוש עלה ברוח – בעזרת שפתו העשירה והמדויקת, הוא ניסיון הרואי וראוי, שכישלון ידוע בצדו. מילים לעולם לא תהיינה מציאות, הן יוצרות מציאות שונה, מדומיינת, מעובדת, אך כל ניסיון להביא דברים על דיוקם המלא נידון להיות חלקי, מופשט מדי או פשוט שקרי. לולא ניסיון ושליחות אלו לא היה קיים הסגנון היזהרי, אך מתוך מערכת יחסים מורכבת זו שבין המציאות והסופר המבקש לתווכה כאילו עודנה חיה, ניתן לנו להבין עוד דבר על כתיבתו של יזהר את יחיעם. בריאיון עם משה גרנות הסביר יזהר שנושא כתיבתו הוא "בועת זמן, בועת היש הקטנה ביותר, והקסם שיש בה, כל העושר וכל החיים בתוכה [...]". (ירדני, 2007). לשם תיאור בועת היש המיקרוסקופית שלו היה זקוק יזהר למילים המדויקות ביותר.

המבוא, רובו ככולו, מתרכז בדמותו של יחיעם ובתנועתה על הציר שבין אישיותו שלו ובין ייצוגו הדורי-הצברי. זו אינה יצירה יזהרית, וסביר להניח שבדברים שכתב שיתף במידה כזו או אחרת את משפחת ויץ, לקבלת ברכתם ואישורם. עם זאת, ניכרות במבוא שתי מגמות. האחת היא הדיבור האישי, יחיעם החבר, הבן, האח:

[...] הרי הוא לפניכם, כך וכך קלסתרנו נאה, וצורתו נאה, ואדחו מצודד-לב, והכל ניתן לו לכאורה מקרן השפע ואינו חסר לכאורה כלום מהצלחה ומקלות ההישג – וצאו וראו מה שם בליבו, אותה מבוכה, חוסר נקודה אמצעית, זו התלישות והרפיפות, אותה נוקדנות ופינוק מרובה שבנפש ובסיפוקה, איסטיסיות יתירה ליפה, לאמיתי, להרמוני, רגישות רועדת לצער ועצב, ואימה מהלכת עליה, אימת בדידות, אימת חלל פעור ללא אחיזה, ומין צמא למהו, משהו שאולי, פעם, הייתה הדת והאמונה נותנת לנפש איש אמת, משהו שבנחמה ומשהו מעודד וגם שלו, שאינו מט – אהבה כנה, יפה ויסודית, שנוטלת וקושרת את האדם, ומקבצת נידחיו, ועושה ממנו אדם של ממש (ויץ, תש"ח, 8, מתוך המבוא שכתב יזהר).

אחדות ניגודים זו היא התכונה שמבליט יזהר בכותבו על יחיעם, אותה אחדות ניגודים המובעת גם בדמותו ב"דרך גשומה". מעבר לקלישאתיות התכונה הצברית הזאת, "קשה מבחוץ ורך מפנים", ניכרת בדבריו של יזהר נימה אינטימית יותר, כמגלה סוד. הוא מספר על חברו, על יחיעם, לא על אחד שנפל אי שם וביקשוהו להפליא את סגנונו הספרותי לשם הנצחת שמו. המגמה השנייה היא אותו נוסח דיבור מגויס, ברוח התקופה וברוח מנגנוני הבניית המיתוס היעילים – הזדהות וטפיחה על השכם, השגבה והאדרה:

כאן במכתבים אלה, משום אשנב כלשהו לנפש הדור. ואין זה משום שהרי בני-הדור הזה כהרי יחיעם, שכן אחד ויחיד היה, יחיד לעצמו, ואישי מאוד ופרטי, אך דווקא פרטיות זו מגזימה את התמונה, ונותנת בהזדמנות בהירה מה שבכלל הוא מטושטש וכהה. מדוע הלך לקיבוץ, ועל מה נטשו, כיצד הגיע ללונדון ומה ביקש בה לעצמו, ואיך הלך לשירות ואיך לא ויתר על הזכות לקיים בגופו מה שנאה דרש מזולתו, כל אלה כשם שהם מיוחדים ליחיעם כך יש בהם גם צד שווה לכל-נפש, בזאת או באחרת [...] (שם, 9).

למהדורת הספר השנייה ערך יזהר מחדש את המבוא והבליט בו, לעומת הראשון, את הקונפליקט בין היחיד לחברה על פני אותה אחדות ניגודים צברית. אפשר להניח שבעת פרסום המהדורה הראשונה היה קשה יותר לסגת מרוח התגייסות הלאום הקולקטיבית, וכי יזהר מצא לנכון לתקן את הדבר רק עם יציאת המהדורה השנייה ב-1966.

המבוא סוקר סקירה קצרה את קורות יחיעם – תנועת הנוער, הלימודים, האהבה והשירות – אך ההרגשה הכללית היא כי חרף מאמציו והקפדתו של יזהר להדגיש את עצמיותו של יחיעם ופרטיותו, הדמות הניבטת אל הקורא עם תום המבוא, למעט דמותו של יחיעם, היא דמות דור הצברים. נושאי המכתבים שונים ומגוונים, וברובם נפרשות מחשבות רבות על הקורה במדינה

ובמערכה מול האויב, ובעיקר על מקומו הפרטי של אדם בתוך עולם שכזה. מתוארת שוב מעין תלישות כזו שאפיינה כנראה את יחיעם ויזהר, שעמדה כחיץ בין דור המייסדים ובין בניהם, דור התקווה ו"האדם החדש". באחד ממכתביו כתב יחיעם שהתלישות "[...] אינה אלא מין הבטה מיוחדת על הדברים בעולם. איני יודע אם זה ענין של גיל בלבד, אך התוצאה היא חיפוש מתמיד אחר אותו ההד העולה מתוכך, אחר אמת אחת שהיא לא-מפלגתית, לא חברתית, לא מהפכנית ולא שאר מיני דברים, אלא שלי אני [...]" (שם, 197).

האם זוהי דמותו של הצבר המיתולוגי? יחיעם נמדד לבסוף במעשיו ובכדור הקטלני שנורה לחזהו, אך כניסה לנבכי חייו דרך עשרות המכתבים חושפת בחור במערומו האנושיים ביותר, במורכבות שמבקש המיתוס לטשטש. מרכיבי מנגנוני יצירת המיתוס וטיפוחו נראים לעתים כמעט מנותקים מציאות הדברים עצמם. מובן שקל ופשוט יותר לצייר תמונה סכמטית של האדם, דמות הגיבור המוכן להקרבת חייו על מזבח הלאום או כל דבר "קדוש" אחר, אך באיזו מידה ראוי ומותר להרחיק מדמותו האותנטית של אדם לשם הפונקציונליות שבהאדרת דמותו לטובת ערכי הלאום?

הפרק "המסע האחרון" מתאר את השתבשות פעולת גשר א-זיב ומביא את קורות אותו לילה. יזהר דאג לראיין בפרוטרוט את רוב הלוחמים ששרדו וחזרו מן הפעולה, והרגיש כי ביכולתו להביא את פרטיה במדויק. מהלך התקדמות הלוחמים מתואר בליריות אך גם בתמציתיות ובהקפדה על פרטים. כאשר מסופר על פגיעת יחיעם נראה כי נחה לרגע קט התקדמות העלילה, ואפשר לדמיין את יזהר מנסה בכל כוחו להחיות את סיטואציית הסבל של חברו ואת רגעי האחרונים על דיוקם, מהדק ומסיר את העט חליפות בכאב, כמו מעניק תוקף משני למותו:

[...] וקול אחר נשמע: נפצעתי בראש ובחזה. וזה היה יחיעם. חבר זחל אליו. מאחורי שיח-צבר, שהיה כנראה מסתור ארעי מהאש, שכב יחיעם, ולאור הירח ובצללי-השיח ביקש החבר לדעת מה יוכל לעשות בתחבושת שבידו, וראה כיצד מתוך חזהו של יחיעם נובע הדם, ופצע פעור לו בגודל אגרוף, וכשהפנהו אל האור ראה כי הכדור שחדר בשכם יצא מן החזה וקרע וריסק עמו כל מה שהיה בדרכו. אני גמרתי, כנראה, לחש יחיעם אל חברו הנבוך בלי לדעת מה יעשה למבוע-דם כזה מתוך חלל-פצע כזה, והוסיף בשארית קולו "תדאגו לרמה" ואחר נרגע בבת-אחת (שם, 35).

הסיפור "בטרם יציאה" (יזהר, 1977, 7-35), שנכתב בינואר 1948 ומתאר שיחות והלכי רוח נפשיים של לוחמים לקראת יציאה לפעולה, הוא סיפור מקביל לפרק "המסע האחרון" בספר מכתבי יחיעם ויץ'. רמזים רבים, ובהם ההתרעה על חומר הנפץ שסוחבים הלוחמים והביא למות ה-13 בפעולה האמיתית, מלמדים שבסיפור מתוארת בעצם פעולת "ליל הגשרים" בא-

זיב. אפשר לטעון שהסיפור משמש חיץ בין קבוצת הסיפורים המוקדמת של יזהר, ובהם סיפורי "בפאתי נגב" ואחרים שלא אוגדו, ובין סיפורי תש"ח שלו. הפעולה ב"בטרם יציאה" היא אמנם פעולת א-זיב אך דמות הפרוטגוניסט טושטשה עד דק מדמות יחיעם, כך שהפכה למעין דמות דוקומנטרית של הצעיר הישראלי, דמוי המציאות הממשית (מעפיל, תשס"ה, 344).

ייתכן שיזהר ביקש לתקן לעצמו את חוויית כתיבת "דרך גשומה", שבו חשף בכנות את ידידותו האינטימית והפרטית עם יחיעם. ייתכן שבחר לשוב דווקא לקרב מותו כדי להתמודד עם נושא כה מכאיב ולהפכו ביודעין לסיפור בעל ערך ציבורי, אולי אף על-זמני. מה שב"דרך גשומה" היה התכנסותו של יזהר בעובדת מות חברו, חיפוש המשמעות למותו ולחיייו ולמידת הצדק במלחמה שלחמו, הפך ב"בטרם יציאה" לתמונה ישראלית יותר ואישית פחות, המציגה את הלוחמים העברים והעובר בנפשם. את האישי החליט יזהר לשמור אולי קרוב יותר ללבו. בפעולה עצמה השתמש ובנה סביבה סיפור בעל ערך.

ב-1959 יצא ספר סיפורי הילדים של יזהר "ברגלים יחפות". הספר כלל שישה סיפורי הרפתקאות, כולם בשפה עברית יזהרית גבוהה. כ-13 שנים לאחר מותו של יחיעם החליט יזהר להכניס אותו שוב לאחד מסיפוריו, "טרזינות", הפעם בשמו האמיתי ובדמותו הילדית.

הסיפור נפתח כך: "ויום אחד בא אלי מירושלים רעי הטוב יחיעם" (יזהר, 1959, 99-119), והוא מגולל פרשיית משחק של צמד החברים יחיעם ויזהר בלב פרדסי המושבה רחובות. תיאורי הנוף והירק מתארכים, מבקשים להעלות מאוב את אותו אחר צהריים קסום ומופלא של רגעי חברות ומשחק. הרעים דומים למדי – שניהם סקרנים, מלאי מרץ, בעלי דמיון עשיר מרוב קריאה, ובעיקר מחבבים מאוד זה את זה. עם זאת, מודגש הבדל עירוניותו של יחיעם מול כפריותו של יזהר: יזהר המדלג בפרדס כבביתו, קופץ לבור המים ועורו שזוף, מול יחיעם ההססן, המתלבט ב"בשרו הלבן" אם ייכנס למים או לאו, מפני שאינו יודע לשחות.

לבסוף מוצאים השניים משחק שובה לב – ה"טרזינות". הם "שואלים" תיבת עץ (טרזינה) על מסילה, להנעת פרי קטוף מן המטע לבית האריזה, ומתחילים בשיוטם בין עצי התפוז, בדמיונם חזיונות קרב. הם מתכננים "פעולה" נועזת, ורגעים מעטים לאחר יציאתם משתבש משהו. משחקם מלחמה. עד מהרה מתגלה ההרפתקה כשחזור הקרב שבו נפל יחיעם. הצמד ופלוגתם הדמיונית אמורים לתקוף גשר. עם התקדמותם הם מתגלים ואש דמיונית מומטרת עליהם: "[...] ארצה! ארצה חברים! דבקו ארצה! הכל אש ועשן! המקלע? [...] הי אתה! יריות חזקות. מכל צד. פוצו! התפזרו! בקבוצות קטנות! ואתם – חפו! ושמרו על חומר הנפץ! [...]" (שם, 117). ככפעולת א-זיב גם כאן נתקע המקלע ומסרב לירות, הכוח מתגלה ונאלץ להשיב אש לא סדורה, חומר הנפץ המרומז הוא זה שבו פגעו הכדורים ובעטיו נהרגו 13 לוחמים. מיד אחר כך מגיע רגע פגיעתו של יחיעם, שיזהר משחזר בכאב כה רב שמעלה דמעות בעיני הקורא:

— אתה כעת! — אני פה! אני קופץ לים! — הים? היכן כאן הים? — ישר לים! — אל תקפוץ, ירושלמי, אל! [...] בשחייה, אני שוחה, כבד לי, הבגדים מעכבים, מכבידים, ספוגי מים. אני נמשך מטה — הו — איני יכול עוד — כאר של עומק — הים ענק — מטה מטה — כאן, חברים, אני עוד כאן! — דפיקות אימות — ראשי [...] כוחי כלה! הו, חברים! — לא אעלה עוד — אני צועק, צולל כעופרת, מטה — אני [...] די (שם, 118).

זוג החברים נע תדיר בין משחק למציאות ולהפך, וכן יזהר עם הסיטואציה אשר בנה. בסיפור נפצע יחיעם ונחתך בידו, והדבר מחזיר את הקורא באחת אל ההתרחשות ומנתק אותו מן הפעולה הרחוקה ההיא, הרת הגורל. יזהר מעררב בדיון ואמת, היסטורי ופנטסטי. הסיפור מסופר במרחק זמן ממותו הסופי כל כך של יחיעם. מכאן משולבים בו הניסיון להחיות את דמותו ודרך המילים המדויקות לבלות עמו ולו לכמה רגעים, כמה דפים כתובים, ומכאן הרצון לנסות ולהתמודד עם היעדרו באופן אחר, כן וילדותי, ללא סמלים, ללא משמעות נלווית, רק התייחדותו של איש עם זכר ידידו.

המספר מונע על ידי דחף התיאור, הניכר למדי בסיפור — בהנאת הפירוט הקטלוגי של היש, בעצירת הזמן ופירוק כל אירוע ובתגובת הנפש למרכיביו הזעירים, בהתבוננות המשתהה בפרטי הנוף ובהתמסרות לשיכרון החושים שנוסך הטבע במספר ומציף אותו ערבוביית מראות, קולות, ריחות, מגעים וטעמים (הולצמן, 1989).

בסיפור "טרזינות", אולי יותר מכול, מנסה יזהר לשחזר במילים את אותה בתוליות ראשונית השמורה לחוויות מציאות. יזהר המשיל כמה פעמים את לשון הסיפור ה"אמיתי" לחלון גותי, שאינו קורע פתח בקיר כדי לצפות אל מעבר לו, אלא תכליתו בו בעצמו (עשהאל, 2002, 18). סיפור ה"טרזינות" התרחש או לא, אין זה חשוב, אך החלון הגותי שמבקש יזהר לפתוח כלפי חוויותיו עם יחיעם ומשמעותו בשבילו בחייו אינם מנותקים מהקשר ואינם ריקים מתוכן. כך גם תיאור הקרב המדומיין שמנהלים החברים וכך תיאור פציעת יחיעם בסוף הסיפור ודברי יזהר המספר שקורות המציאות המייסרת חודרים בגסות לתוך זיכרון הילדות התמים שלפני מות הרע: "[...] בוא, הישען ככה — הנה, ככה, עלי, כן. ואל-נא [...] הישמר אתה מן הגשרים, הו! [...] אני, נפשי תחתיך, אני תמיד אילו אך יכולתי [...] ואל נא תרוץ שמה — אל! [...] (יזהר, 1959, 119).

דיון וסיכום

מה בין מיתוס ובין מציאות? מה בין "גיבור" ובין הנצחתו שדרכיה לעתים אינן יודעות גבול? מה בין דמות יחיעם ויץ' ב-28 שנות חייו הקצרים ובין דמותו הזכורה היום, כ-66 שנים לאחר מותו?

מות יחיעם היה לס' יזהר בבחינת רעידת אדמה. כזה היה גם ודאי ליוסף ורוחמה ויץ הוריו, אך יזהר בחר מדעת בדרך הנצחה שונה לחברו. יזהר נודע כאיש רוח שהירבה לבקר את מדיניות הממשלה (אף שמפלגתו הייתה חברה בממשלה). התוצאה המאוסה ביותר של הציונות, לדידו, הייתה המלחמה. הוא שנא אותה, ואהב את הלוחמים (בן ארי, 2007, 173). בריאיון עמו סיפר על מות יחיעם: "במותו, בפעולה מטופשת, כדי להראות לאנגלים, התחילו כי פקפוקים גדולים בצדקת הציונות והמלחמה והאדמה. עד אז, הייתי שלם. זה חיזק בי את התחושה שלא שווה למות בשביל שום אבן" (מעפיל, תשס"ה, 349; ההדגשה שלי).

מה שמן העבר האחד הלך ותפח למפעל הנצחה גדול ממדים שבראשו קיבוץ גלילי ואחריו נמשכת רשימת מוסדות שהשם "יחיעם" תלוי על צווארם, היה מן העבר האחר ביטוי אישי וכואב לאובדן אדם פרטי ויקר. יזהר טמן את דמות יחיעם ברבים מספריו. הוא נמצא ביצירות שעסקתי בהן, ובין השאר גם ב"ימי צקלג" בדמות עמיחי החובש, ב"סיפור שלא התחיל" מ-1963 שבו מתכתב מות יחיעם עם מות אחיו של יזהר, ולבסוף בספרו המאוחר "צלהבים" מ-1993 בדמות בן-יוסף, הלוא הוא יחיעם בן יוסף ויץ.

שזירת יחיעם בכתיבתו של יזהר נעשתה בראש ובראשונה למען עצמו, לאפשר לו להתמודד עם כאב אשר לא ידע מזור כל חייו. מות יחיעם לא זו בלבד שהכאיב עמוקות ליהור, אלא סחף אותו אל תוך מערבולת מבובלת וספקנית בדבר אורחות קיומו שלו בלב אווירת הציונות השלטת של אמצע שנות הארבעים. בריאיון מ-1994 אמר יזהר להלית ישורון:

הפרה ראשונה של שיווי המשקל הייתה כשראיתי איך מתנהגים עם הערבים. עם ערעור שיווי המשקל המוסרי הזה, ידעתי שנגמר משהו בציונות. הפעם השנייה הייתה כשיחיעם נהרג. אז ידעתי שבמלחמות האלה, גם של ה"הגנה", עם כל הכוח וה"מאבק", בא סוף העולם שאני רוצה לחיות בו. פתאום התברר לי שיש משהו דקלומי, לא אמיתי, עם כל האקטיוויזם של אז, הרגשתי, הרגשתי מן הצד, מבודד מזה [...] (לאור, 2006).

מות יחיעם היה מכה שממנה לא התאושש יזהר עד סוף ימיו. הוא שב לחפש וליצור את דמותו, מוסיף ומשלים כל פעם עוד קצת מחברו האבוד לעד. לא נותר לו אלא יחיעם פרי מילותיו, אותן מילים שכה מבקשות לדייק ולהפוך נימה למציאות סוחפת, אותן מילים אשר נותרו לבסוף סגורות בין דפי הספר וכל כמה שלא ינסו להקיף במשקל הנוצה שלהן ולו הרף עין מהוויית החיים, יידונו לכישלון מוגבלותן.

לכל חברה זיכרון ציבורי וקולקטיבי משל עצמה, ולזיכרון זה כוח רב המשתמש בעבר לשם עיצוב ההווה לפי רצונו וצרכיו. תרבות המיתוסים שייכת לזיכרון משותף זה; היא מנחילה אידיאות ומחנכת לאורן של דמויות נערצות שמעשיהן שיקפו ערכים ורעיונות שנתפסו כטהורים ונעלים. ומכאן גם סכנתה. זיכרון זה נתפס ומתעצב עם מכלול החוויות הנצרות ומעובדות

בתודעה המשותפת של קבוצת הזהות. לרוב רואים בטקסים רשמיים או במפעלי הנצחה הוכחה לקיום זיכרון ציבורי שריר וקיים. אולם קשה לקבוע באיזו מידה מחלחלים הזיכרונות המונצחים לכלל החברה. ייתכן, למשל, כי פעולות ההנצחה משמרות זיכרונות שנבררו על ידי אליטה מסוימת, כשבמציאות התרחשו אירועים נוספים שנגזרה עליהם שתיקה (שפירא, 1997, 88-90).

יזהר התבטא בחוסר סלחנות כלפי תרבות המיתוסים:

כל מיתוס הצבר הוא בעיני קשקוש גדול. בועה פורחת ברוח. אני לא מצוי בה ולא שייך לה. מישוהו המציא אותה, לא יודע מי. אנשים בונים סטראוטיפים ואנשים אחרים קונים אותם, אולי זה מקל עליהם, מקל להבין סודות עולם לא מפוענח. לא אלה הדברים החשובים באמת [...] (ע.ט, 1992).

לטעמי יש לנהוג משנה זהירות בכל הנוגע למיתוסים ואמיתות גדולות ו"ידועות". לחומרים אלו עוצמה חינוכית רבה אשר יכולה בנקל להיות מתועלת גם למקומות חשובים. תרבות מיתוס הגבורה בקרב מלווה את החברה הישראלית, ואותי כחלק ממנה, גם היום. אני נפעם לא אחת מדמויות חלוציות, מאנשי רוח וממחנכים שהתעקשו על צדקת דרכם, ונסחף להערצתם העיוורת. רוב סיפורי מיתוס אלו מעוגנים בעובדות המציאות. דמותו של יחיעם ויץ' העולה ממכתביו היא דמות מורכבת, שאני מזדהה עמה ומרגיש חמלה ואהדה כלפיה, בעיקר משום שיחיעם חי את חייו כפי שעשה, בתשוקה רבה וביצירה מתמדת, ופחות מפני שהקריב את חייו בלחימה על הגנת המולדת. מבחינה זו אני שמח על שם קיבוצי.

המיתוס שנוצר לאחר מות יחיעם הוסיף וגדל עם השנים והלך והתנכר לדמותו המקורית. בין דרך הנצחתו של יוסף ויץ' ואחרים ובין זו של ס' יזהר, אני מבכר את השנייה. יזהר מבטא בעיני את הכאב הפשוט והאנושי ביותר שיכול להביע אדם לנוכח מות חברו הקרוב. התמודדותו אישית אף שהיא תלויה קבל עם ועדה בין דפי ספריו. היא כזו בדיוק מפני שבעיני יזהר אין תכלית לסיפור אלא הסיפור עצמו, וכל קריאה מקנה למתואר בו קיום מחודש (יזהר, 1982). יזהר, בשפתו היפהפייה והקפדנית, יצר את יחיעם במילותיו בראש ובראשונה למען עצמו, למען תכלית אישית שמקורה בכאב היעדרו.

די לקרוא את שורותיו הקצרות של יוסף ויץ' אל מול תפיסתו של ס' יזהר כדי להבין את עומק התהום הפעורה בין תפיסותיהם את החיים, ובתוך אלה גם את הנצחתו וזכרו של יחיעם. במכתב ליזהר מ-11 בפברואר 1947 כתב יוסף ויץ' על בנו: "[...] טיפוס כמו שהיה, המקפל את הנוער ה'צברי' ומשמש לו ביטוי מבפנים וניב מבחוץ [...]".¹¹ המיתוס כמו הפיל ברשתו גם את האב, המוליד. לעומתו ניתכים דברי יזהר כתוכחת אמת פקוחת עיניים:

11. המכתב נמצא בארכיון ס' יזהר במחלקה לכתבי יד בספרייה הלאומית.

[...] אין דור ואין קבוצות ואין אסכולות [...] אין דור. וכל השמות שמונים ומפרטים כבני הדור – הם תמיד יחיד ועוד יחיד, ולא קבוצת יחד של יחידים [...] אין דור, וכל בני-דור כרונולוגי אחד הם כנים שונים [...] אין דור. וכל השמות שמפרטים כבני-הדור כדי להוכיח את הדור הם הרבה בינוניים והרבה מאוד קטנים שנדונו להישכח בעוד עודם [...] אין דור [...] (יזהר, 1983).

מקורות

- בן ארי, נ' (2007). ס' יזהר (אנטי-) גיבור תרבות, **קשת החדשה**, 21: עמ' 169-178.
- גוברין, נ' (2009). "איך אבא מושיב ילד על קן צרעות?": בין בן להוריו, **דפים למחקר בספרות**, 16-17: 193-251.
- גולן, א' (1986-1984). **בין בריון לממשות יחידות** 4-6, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- גלעד, ז' (עורך) (תשט"ז). **ספר הפלמ"ח**, כרך ראשון, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- הולצמן, א' (1989). והכל היה פתוח, **ספרים, הארץ**, 27.10.1989.
- ויץ, יוסף (תשל"ד). יחיעם, בתוך: **תלמים אחרונים**, ירושלים: אגף ההסכרה של הקרן הקיימת לישראל.
- ויץ, יוסף (תשכ"ה). **יומני ואגרותי לבנים**, כרך א – בנים ואדמה, תל אביב: מסדה.
- ויץ, יחיעם (1946). "מחשבות על הכשרות מפקדי-כיתות", בתוך: **למדריך**, יוני.
- ויץ, יחיעם (תש"ח). **מכתבים**, תל אביב: עם עובד.
- י.ב.פ (1947). **חוברת הפלמ"ח**, 53, יוני.
- יזהר, ס' (תש"ז). דרך גשומה, **שנתון דבר**: 107-112.
- יזהר, ס' (1958). **ששה סיפורי קיץ**, מהדורה שנייה, מרחביה: הקיבוץ הארצי השומר הצעיר.
- יזהר, ס' (1959). **ברגלים יחפות**, ירושלים: ספרי תרשיש.
- יזהר, ס' (1977). **7 סיפורים**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- יזהר, ס' (1982). **לקרוא סיפור**, חלק ראשון, תל אביב: עם עובד, עמ' 9-41.
- יזהר, ס' (1983). לא דור ולא בני-דור, **ידיעות אחרונות**, 18.2.83.
- ירדני, ר' (2007). "רק לאמור ויש עולם": על סגנונו של ס' יזהר, **החינוך וסביבו**, כ"ט: 327-331.
- לאור, י' (2006). באנו, ירינו, שרפנו, פוצצנו, הדפנו ודחפנו והגלינו, **ספרים, הארץ**, 22.8.06.
- מעפיל, א' (תשס"ה). שני רעים יצאו לדרך: על יזהר סמילנסקי ויחיעם ויץ, **במכללה**, 16-17: 335-351.
- עשהאל, י' (2002). הידיעה הגדולה או חרוות הנפש המתפעלת: מקרא ביזהר של שנות ה-90, **קשת החדשה**, 1 עמ' 14-26.
- ע.ט (1992). קץ השתיקה, **מוסף חדשות, חדשות**, 13.3.1992.
- שגב, ת' (2005). **1967: והארץ שינתה את פניה**, תל אביב: כתר.
- שייט, ה' (2008). לא "מרגיש אייזון": הצבר-התלוש בסיפורת המוקדמת של "דור בארץ" על-פי יצירות של ס' יזהר, משה שמיר וחנוך ברטוב, **מכאן**, ט: עמ' 158-182.

שפירא, א' (1997). היסטוריוגרפיה וזיכרון: מקרה לטרון תש"ח, בתוך: **יהודים חדשים, יהודים ישנים**, תל אביב: עם עובד, עמ' 46-85.

Shacham, C. (2012), "*La Tension Identitaire dans Trios Recits d'Initiation: le "Sabra" et la Diaspora en Heritage*", **Tsafon: Revue d'Etudes Juives du Nord**, Lille 63, pages 142-149.

Daniel_benha@hotmail.com